

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЇХ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Рівень економічного розвитку країн в сучасному світі досить істотно залежить від рівня їх інноваційного розвитку, здатності розробляти, обирати та запроваджувати новітні технології. Значну роль у цих процесах відіграє державна підтримка поліпшення інноваційного середовища країни.

The level of economic development of countries in the modern world depends on a level of its innovative development, ability to develop, to elect and enter the newest technologies. Government support of improvement of innovative environment of country plays a considerable role in these processes.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах інновації стають фактором, здатним істотно впливати на формування конкурентоспроможності країн. Це завдання особливо актуальне для України, яка володіє значним інноваційним потенціалом, що використовується недостатньо [1]. Виходячи з євроінтеграційних спрямувань України, на особливу увагу заслуговує досвід країн Євросоюзу щодо розвитку інноваційної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Теоретично-методологічні засади дослідження інноваційного розвитку країн Європейського Союзу закладено в роботах зарубіжних та вітчизняних вчених: В. Аркіна, С. Глазьева, А. Гальчинського, Р. Гринберга, Ю. Козака, П. Кругмана, Ю. Макогона, П. Самуельсона, Дж. Ю. Стігліца, І. Терона, А. Фельдмана, В. Чужикова та інших.

Дослідженню питань підвищення економічної конкурентоспроможності держав світу присвячено наукові роботи В. Геєця, П. Друкера, М. Портера, Дж. Сакса, І. Школи, І. Шумпетера та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз висвітлення теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з використанням інноваційних конкурентних переваг держав ЄС в контексті їх нещодавнього розширення, свідчить про необхідність подальших досліджень у цьому напрямку.

Окрім цього, для того, щоб дати прогноз і визначити конкретні моделі інформаційного розвитку України, визначити набір найбільш ефективних його способів, невірно було б орієнтуватися на ту, або іншу модель, той або інший спосіб у чистому виді [2, с.25].

Не існує однієї кращої моделі, аналіз позитивних і негативних характеристик моделей технологічного розвитку залежить від конкретних проблем реального суспільства й ситуації в ньому, від конкретних проблем, які нові технології ставлять у всіх сферах громадського життя. Хоча, корисно використати позитивні риси будь-якої моделі, якщо вони вписуються в конкретну ситуацію країни. Дуже серйозним представляється завдання уникнути бездумного копіювання західного досвіду, що особливо характерно сучасній Україні.

Вищезазначене визначило актуальність та спрямованість дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз існуючої інноваційної політики в країнах ЄС та виділення шляхів переходу до інноваційної моделі економічного розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою складовою нового етапу розвитку України є посилення інтеграційних процесів, курс на вступ до ЄС. Виходячи з перспектив обраного курсу, шлях технологічного розвитку України у перспективному

періоді буде тісно пов'язаний з моделлю Європейського Співтовариства, оскільки ця модель припускає не просто тісне співробітництво в сфері науки і техніки, а й інтегрування економік європейських країн. Отже у перспективі модель ЄС могла б стати для технологічного розвитку України однією з визначальних, що обумовлює необхідність її глибокого вивчення та висвітлення.

В Європі, як і в інших розвинених країнах світу, зростає роль наукових, інноваційних, технологічних та інвестиційних факторів, які все більше набувають значення компоненти економічного розвитку. Навіть незважаючи на деяке уповільнення темпів економічного зростання, в більшості країн Західної Європи в другій половині XX і на початку XXI століття динаміка інвестицій у НДДКР залишається позитивною.

В останнє десятиліття інвестиції в «знання», тобто витрати на НДДКР, вищу освіту, інформаційні та комунікаційні технології, зростають темпами, що випереджають темпи росту інвестицій в основний виробничий капітал [3, с.1733].

У результаті зростає частка технологій та продукції наукомістких галузей в новоствореній вартості, а також зайнятих в загальній чисельності зайнятих. Якщо в середньому по ЄС середньорічні темпи приросту підприємницького сектора за період 1990-1998рр. склали 1,46%, то для галузей, що ґрунтуються на знаннях, цей показник перевищував 2% (2,07%).

Наприкінці 90-х рр. частка наукомістких галузей зростала в цілому по ЄС до 26%, вищою за середнє значення вона була в Ірландії – 39,2%, Бельгії – 37,9%, Швейцарії – 36,5%, Німеччині – 31,7%, Франції – 27,2%, Голландії – 26,7%, Угорщині – 26,2%. Причому більше половини значення цього показника припадає, як правило, на так звані наукомісткі послуги, представлені, насамперед, фінансовими, страховими, іншими діловими структурами та їхніми різновидами.

Спільною тенденцією для переважаючої більшості європейських країн стало збільшення у ВВП з другої половини 90-х років частки витрат на НДДКР. У той же час в структурі інвестицій у «знання» мали місце розбіжності по країнах, зумовлені спеціалізацією у формуванні «нової» економіки. У європейських країнах, які володіють порівняно розвинутою науково-дослідною базою, – Австрії, Німеччині, Франції, Швеції – більше половини цих інвестицій спрямовуються в НДДКР, решта – в освіту та розробку програмного забезпечення. У країнах з досить обмеженим сектором досліджень і розробок – Греції, Ірландії, Португалії та Іспанії – ці інвестиції переважно концентруються в сфері вищої освіти; Данія, Норвегія, Голландія, Великобританія спеціалізуються на розвитку програмного забезпечення.

Статистичні данні свідчать, що з середини 90-х років прискорюються темпи виробництва і поширення інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Інша загальна тенденція – триваючі зміни структури фінансування НДДКР у напрямі від скорочення питомої ваги державних джерел до зростання приватних інвестицій. Ця тенденція зберігається для ЄС у цілому та переважної більшості його учасників. Проте в країнах Центральної та Східної Європи – Польщі, Угорщині, Словенії – спостерігається протилежна тенденція, яку можна пояснити специфікою системних трансформацій.

В другій половині 90-х років уряди майже всіх західноєвропейських країн прийняли програми стимулювання інноваційної діяльності, спрямовані, насамперед, на поширення нововведень [4, с.46]. Одне з основних місць у реалізації цих програм зайняли інституціональні зміни, зокрема, формування структурних елементів та механізмів здійснення інноваційної політики. Незважаючи на національні розбіжності в підходах, можна виділити три загальних аспекти.

1. Створення нових адміністративних структур, заснованих на системному характері інновацій. Деякі країни (Великобританія, Німеччина) змінили функції міністерств або створили нові міністерства, які займаються питанням інноваційної політики. У Фінляндії очолювана прем'єр-міністром Рада з наукової і технологічної політики взяла відповідальність за стратегічний розвиток та координацію цієї політики, а також інноваційну

систему в цілому. В Іспанії уряд в рамках національної інноваційної програми сформував координаційну структуру в сфері інноваційної політики під керівництвом прем'єр-міністра.

Внесені також зміни до механізму координації – створені нові координуючі органи (інноваційні ради) або до компетенції вже існуючих наукових рад включені питання інноваційної діяльності.

2. Визнання на урядовому рівні інновацій життєво важливим фактором економічного розвитку, проведення широкої урядової компанії з проблем нововведень, активізація діалогу між науковим співтовариством, промисловістю і громадськістю.

Практика проведення інноваційних кампаній поширена у Великобританії і Німеччині. В Іспанії створений Форум інформаційного суспільства, однією з головних задач якого є стимулювання координації діяльності уряду і різних промислових та громадських організацій при розробці Національного плану дій щодо створення інформаційного суспільства.

3. Використання нового механізму прогнозування і визначення пріоритетів «Передбачення» («Foresight») для формування національної інноваційної стратегії. Його мета – визначити стратегічні напрями досліджень та інновацій для підвищення конкурентноздатності країни.

З посиленням міжнародних інтеграційних процесів і виробленням погодженої економічної політики, властивої загальному економічному просторові країн, зокрема членів ЄС, з'являється нова можливість розробки єдиної інноваційної політики на рівні держав-членів співтовариства.

Вироблення єдиного антимонопольного законодавства; використання системи прискорених амортизаційних відрахувань, що власне кажучи є безпроцентними позиками на придбання новітньої техніки; пільгове оподаткування витрат на НДДКР; заохочення малого наукоміського бізнесу; пряме фінансування підприємств для заохочення нововведень в сферах новітніх технологій; стимулювання співробітництва університетської науки і компаній, що виготовляють наукоміську продукцію, – це далеко не повний перелік атрибутів інноваційної політики, яка проводиться в країнах ЄС і відкриває рівні можливості для національних підприємств країн-членів ЄС у сфері інноваційного бізнесу.

Стратегічною лінією країн членів Європейського Союзу в сфері інноваційної діяльності є концентрація фінансових ресурсів на ключових напрямках, які охоплюють:

- створення єдиної для всіх країн-членів ЄС бази даних, що акумулює та регламентує комплекс мінімально необхідних процедур і формальностей для створення підприємств;
- підтримку малих і середніх підприємств з метою правового захисту від незаконного копіювання розроблених технологій і продукції;
- створення механізму фінансової підтримки малих і середніх підприємств, надання їм допомоги в підготовці, реєстрації та підтримці патентів з огляду на досвід роботи національних і європейських патентних бюро;
- удосконалення системи фінансування інноваційної діяльності підприємств;
- введення більш досконалого податкового механізму, який надавав би певні пільги підприємствам, що займаються розробкою та випуском інноваційної продукції;
- створення на підприємствах і компаніях умов для стимулювання підвищення освітнього рівня працівників.

Нині значна кількість Євросоюзу, в першу чергу Фінляндія, Швеція, Данія, Нідерланди і Великобританія, випереджають США і Японію за багатьма показниками НДДКР. Так, Ірландія, Франція, Фінляндія, Великобританія та Швеція лідирують за динамікою випуску науковців та інженерів. Фінляндія, Швеція і Нідерланди – за фінансуванням НДДКР державою і патентуванням в Європейському патентному відомстві.

Європейський Союз у середньому направляє на НДДКР 1,9% ВВП, в той час як США – 2,64, Японія – 3,04% (у ряді європейських країн цей показник вищий – у Швеції 3,6%, Фінляндії 3,1%). У 2000р. витрати ЄС на НДДКР в сфері медичних технологій, авіації, фармацевтики та інших наукоміських сфер склали 164 млрд. євро (166,6 млрд. дол.), а

США – 288 млрд. євро (285,6 млрд. дол.). Якщо в США частка приватного сектора в загальних витратах на НДДКР складає 68,2%, то в ЄС – 56,3%. Суттєво відстає ЄС і за показниками інноваційної активності, зокрема питомої ваги у ВВП венчурного капіталу, капіталізації нових компаній, ринку інформаційних технологій, а також за часткою нових продуктів на національних ринках. У 90-ті роки послабшали позиції країн Західної Європи на світових ринках новітніх технологій.

Відставання Західної Європи від конкурентів багато в чому викликано специфічними рисами цього регіону, зокрема високою часткою держсектору, недостатніми стимулами для підприємництва, розбіжностями в національних інноваційних системах, характері та ступені інноваційного розвитку держав-членів ЄС. Розширення ЄС за рахунок нових членів привносить певні негативні особливості науково-технічного розвитку, що залишилися від планово-державної економіки [5, с.77].

Останнім часом Євросоюз зміг домогтися деяких зрушень у реалізації стратегії інноваційного розвитку. Низка країн (зокрема Великобританія) збільшили витрати на НДДКР або відмовилися від їхнього запланованого скорочення (наприклад, Франція), розпочали використовувати нові механізми стимулювання інноваційної діяльності в підприємницькому секторі.

На початку 2002 р. у Барселоні Рада Європи сформулювала низку конкретних завдань в сфері стимулювання інноваційного розвитку. Серед них – збільшення до 2010 р. частки витрат на НДДКР у країнах ЄС з 1,9 до 3% ВВП, насамперед за рахунок зростання асигнувань приватного сектора; подальша вертикальна та горизонтальна координація інноваційної політики; створення єдиного Європейського дослідницького сектору з урахуванням розширення Євросоюзу.

Відсутність серйозного прогресу в інноваційному розвитку, проблеми в зв'язку з розширенням Євросоюзу, старіння населення – усі ці фактори лягли в основу пропозиції Єврокомісії по нових напрямках інноваційної політики [6, с.22]. Ці пропозиції сформульовані в документі «Інноваційна політика: сучасні підходи в контексті Лісабонської стратегії», де виділені такі пріоритети:

- поліпшення інноваційного середовища шляхом посилення інноваційної складової по всіх напрямках національних політик;
- стимулювання ринкового попиту на інновації і використання концепції «лідуючих» ринків, що передбачає підтримку ринків, найбільш сприятливих до нововведень;
- стимулювання інновацій у держсекторі, подолання бюрократичного консерватизму державної адміністрації;
- посилення регіональної інноваційної політики.

У 2002р. в ЄС на базі об'єднання рад з внутрішнього ринку і промисловості та дослідницьких рад було створено Раду з конкурентоспроможності. У рамках Єврокомісії відбуваються регулярні зустрічі Групи комісарів з проблем зростання, конкурентоспроможності, зайнятості і сталого розвитку.

Велике значення для координації національних інноваційних політик мають заходи ЄС по збору, аналізу, оцінці та поширенню інформації про стан інноваційної діяльності в країнах-членах і найбільш успішні приклади інноваційної політики. Серед них:

- тренди інновацій у Європі – поширення успішних прикладів інноваційної політики;
- Європейський інноваційний таблоїд – щорічні данні про стан науки, техніки, інноваційної поведінки компаній та інноваційне середовище;
- Іннобарометр – спеціальні обстеження конкретних аспектів інноваційної політики, включаючи ставлення компаній до нововведень;
- Діяльність електронної служби інформації ЄС з НДДКР та інноваційної політики – CORDIS, у рамках якої надаються також відомості про можливості використання результатів робіт з проектів ЄС.

Зазначені інформаційні заходи виходять за межі програм НДДКР, фінансованих з фондів ЄС, і охоплюють всю інноваційну діяльність країн Західної та Центральної Європи.

За останні 10 років у країнах Європейського Союзу значно зросло значення регіонального науково-технічного та інноваційного співробітництва. Поява нових технологій і глобалізація економіки, а також обмеженість урядових бюджетів обумовили підвищення ролі регіонів у здійсненні економічної діяльності. У результаті, регіональні влади все ширше налагоджують контакти з зацікавленими колами за рубежом на субрегіональному рівні. Одночасно регіональні проблеми вирішуються шляхом тісних контактів центрального уряду і місцевої влади, оскільки останнім краще відомі технічні, економічні та соціальні потреби регіонів.

Таким чином, в останні роки все тісніше переплітаються три рівні формування регіональної політики (політика, здійснювана самими регіонами, регіональна складова федеральної інноваційної політики та наднаціональної політики ЄС).

Поступово змінюється характер національних науково-технічних політик, основним пріоритетом яких стає поширення нових знань в економіці, що також підвищує значення регіонального аспекту інноваційної політики. У результаті регіональна політика все більшою мірою набуває структурного, а не перерозподільчого характеру. Федеральний уряд відіграє домінуючу роль у фундаментальних дослідженнях і підготовці наукових кадрів, а регіони все більше реалізують політику поширення інновацій.

Зокрема, у Великобританії регіони Східного Мідленду, Північного сходу, Уельс і Шотландія мають власну інноваційну стратегію і активно беруть участь в інноваційних програмах ЄС [7, с.27].

Інноваційна політика стала складовою частиною національної регіональної політики, однак, як правило, національні уряди віддають перевагу вже розвиненим у науково-технічному відношенні регіонам.

Держава надає допомогу відсталим регіонам не стільки шляхом прямих інвестицій, скільки через сприяння в розробці інноваційної політики та розвитку інфраструктури. Пом'якшення диспропорцій технологічного регіонального розвитку є переважно функцією ЄС.

Основне місце в цьому напрямі діяльності приділяється Мережі інноваційних регіонів та локальній мережі центрів з поширення інновацій [8, с.10]. Мережі інноваційних регіонів – це національні та транснаціональні об'єднання в сфері розробки й обміну досвідом щодо інноваційної стратегії. Центри з поширення інновацій мають статус незалежних консультативних організацій в сфері технології і бізнесу, які отримують допомогу від Єврокомісії з підприємництва. Вони надають допомогу інноваційному бізнесу за такими напрямками:

- трансфер технологій; комерціалізація результатів НДДКР, включаючи питання інтелектуальної власності;
- розвиток адаптаційних можливостей компаній до нової технології, в тому числі шляхом об'єднання потенційних партнерів співробітництва;
- здійснення транснаціональних інноваційних ініціатив;
- поширення інформації про інноваційну політику Євросоюзу.

Підтримка інноваційної діяльності вимагає значної кількості інструментів, за допомогою яких держава реалізує необхідні функції у цій сфері [9, с.44]. Серед них можна виділити декілька груп:

Пряма фінансова підтримка інноваційних процесів:

- безпосереднє фінансування утворення нових галузей, наукоємних виробництв тощо за рахунок коштів державного бюджету, зокрема на державних підприємствах;
- ініціювання створення та фінансування науково-дослідницьких програм, наукових центрів шляхом конкурсного відбору;
- надання безпроцентних чи пільгових позик та грантів, державне замовлення на інноваційні продукти;
- дотації за рахунок державного бюджету для визначених галузей, виробництв чи технологій;

- компенсація банківського процента цілком чи його частини, в разі спрямування позики на фінансування інвестицій у технологічні інноваційні зміни;
- державні виплати провідним науковим центрам та науковцям;
- компенсація науково-дослідним установам витрат, пов'язаних з налагодженням інформаційного забезпечення (підключення до всесвітньої мережі «Інтернет», організація передплати зарубіжних видань для бібліотек тощо).

Фіскальні пільги для інноваторів:

- зниження ставок податку на прибуток підприємств;
- податковий кредит інноваційним підприємствам;
- зменшення суми прибутку до оподаткування шляхом виключення з нього вартості досліджень чи освоєння нової технології;
- звільнення від деяких відрахувань до бюджету;
- звільнення від сплати податку на прибуток, який отримано власниками майнових прав інноваційних та венчурних фірм;
- відстрочка сплати імпортного мита чи звільнення від його сплати в разі ввезення товарів для реалізації інноваційного проекту;
- пільгова амортизація для фірм, визначених як інноваційні.

Правові, інфраструктурні, економічні та політичні інструменти підтримки інновацій:

- удосконалення законодавства про авторське право, патентних відносин;
- введення системи сертифікації та стандартів, що заохочує споживання інноваційних товарів, товарів харчування високої якості, нових медичних, будівельних, телекомунікаційних, рекреаційних, туристичних, транспортних послуг тощо;
- розвиток та підтримка системи освіти в країні: закладів загальної освіти, університетів, спеціальної фахової підготовки, системи безперервного навчання і перекваліфікації робочої сили, курсів профільного тренінгу та менеджменту;
- тимчасовий дозвіл на монополію виробника інноваційних товарів та впровадника інноваційних технологій, або, навпаки, обмеження монопольного становища, що зменшує витрати становлення нових виробників товарів чи послуг;
- створення державної інформаційної інфраструктури, розширення доступу до інформаційних мереж та банків даних, бібліотек;
- надання державних замовлень підприємствам для гарантування компенсації витрат на фінансування інновацій;
- здійснення державного лобювання інтересів українських виробників інноваційної продукції на міжнародному рівні, застосування відповідного торговельного режиму та регулювання валютних курсів.

Висновки і перспективи подальших розробок. Нажаль сьогодні шлях технологічного розвитку України відповідно до моделі Європейського Союзу не може бути реалізований, принаймні в доступному для огляду майбутньому (10-15 років), по наступних причинах:

- по-перше, модель Європейського Союзу припускає не просто тісне співробітництво в галузі науки й техніки, а й інтегрування економік європейських країн;
- по-друге, підставою для інтеграції є певний, "середньоєвропейський" рівень технологічного розвитку, яким Україна не володіє на дійсний момент. У перспективі ця модель могла б стати для національного технологічного розвитку однією з визначальних.

Що ж стосується використання способу запозичення інновацій для подальшого їх поширення й вдосконалення, то Україна зі своїм, в основній масі, індустріально організованим виробництвом, у випадку використання цього способу технологічного розвитку буде поставлена в умови нерозв'язного протиріччя між сучасними технологіями, пропонованими розвиненими європейськими партнерами, і можливостями відсталого, з інформаційної точки зору, індустріально організованого виробництва [10, с.118].

Отже, виходячи з вищевикладеного можна підсумувати:

1. Україна під впливом глобальної трансформації світу інтегрується в економічну систему,

що стає світовою.

2. Для інтеграції у світове інформаційне співтовариство на паритетних основах Україна повинна в короткі строки зробити перехід від індустріальної організації суспільства до інформаційної стадії розвитку.
3. Цей перехід повинен здійснюватися на основі вивіреного плану, що враховує світовий досвід й особливості країни.
4. Уповільнені темпи технологічного розвитку збільшать розрив між Україною й розвиненими країнами, зроблять необоротним її перетворення в країну "третього світу".
5. Помилки у виборі моделі технологічного розвитку можуть викликати посилення соціальної напруженості й соціальні конфлікти загальнодержавного масштабу.

Таким чином, перехід до інноваційної моделі економічного розвитку потребує реалізації трьох головних завдань:

- розвитку конкурентоспроможного підприємницького сектора та великих корпорацій, його здатності до концентрації і перерозподілу коштів у пріоритетні напрями;
- слідування державним пріоритетам розвитку освіти, науки і технологій;
- повноцінної інтеграції в глобальну інноваційну сферу, світову торгівлю наукоємними товарами та інтелектуальною власністю.

Це вимагає виваженої комплексної державної стратегії, головним принципом якої є максимально повна реалізація потенціалу інноваційного розвитку для докорінної модернізації національної економіки, підвищення її соціально-економічної ефективності та національної конкурентоспроможності.

Література

1. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» № 433- IV від 16 січня 2003р. / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 13. – ст. 93.
2. Чужиков В. І. Інноваційно-інвестиційна модель розвитку України в межах спільного європейського економічного простору / В. І. Чужиков // зб. матеріалів Шостої науково-теоретичної конференції «Формування та розвиток інноваційних підходів в економіці, науці та освіті» (29-30 квітня 2004 року). – К.: ІММБ, 2004. – С. 23–26.
3. Bartel A. How does information technology affect productivity? Plant-Level Comparisons of Product Innovation, Process Improvement, and Worker Skills / A. Bartel, C. Ichniowski, K. Shaw // Quarterly Journal of Economics 122. – 2007. – P. 1721–1757.
4. Porter M. Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Microeconomic Competitiveness Index / [Електронний ресурс] / М. Porter. – Режим доступу: www.weforum.org.
5. Андрощук Г. О. Програма інноваційного розвитку економіки Німеччини: Стратегія високих технологій / Г. О. Андрощук // Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти. – Київ: Наука та інновації. – 2009. – Т. 5. – № 3. – С. 72–88.
6. European innovation Scoreboard 2008, SEC (2003) European Composition. – Luxembourg, 2008. – P. 22.
7. Innovative Strategies and Actions: Results from 15 Years of Regional Experimentation, European Commission Working Document, 2006. – P. 27.
8. National Innovation Systems. – Paris: OECD Publications, 2007. – P. 10.
9. Кудряшов В. П. Державна підтримка економічного зростання в Україні / В. П. Кудряшов // Фінанси України. – № 9. – 2008. – С. 42–53.
10. Гальчинський А. С. Інноваційна стратегія українських реформ / А. С. Гальчинський, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. – К.: Знання України. – 2002. – 326 с.